

Н.О.МОРОЗ

94(477) «19»

РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню взаємовідносин між засобами масової інформації і громадянським суспільством. Особлива увага звертається на визначення ролі ЗМІ в контексті сучасної теорії громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, засоби масової інформації, демократія, держава.

Статья посвящена исследованию взаимоотношений между средствами массовой информации и гражданским обществом. Особое внимание обращается на определение роли СМИ в контексте современной теории гражданского общества.

Ключевые слова: гражданское общество, средства массовой информации, демократия, государство.

The article investigates the relationship between the media and civil society. Particular attention is drawn to determine the role of media in the context of the modern theory of civil society.

Keywords: civil society, media, democracy and the state.

Громадянське суспільство є середовищем реалізації творчих ініціатив громадян у вирішенні соціальних, економічних, культурних проблем. Роль інструменту у цьому процесі, за допомогою якого здійснюється взаємодія між соціально активними громадянами і суспільством, відіграють засоби масової інформації.

Значення засобів масової інформації для суспільства і функціонування держави важко переоцінити. Основне завдання ЗМІ полягає в інформуванні людей щодо різних питань життєдіяльності держави й суспільства, що зумовлено потребою забезпечення сталості влади. Неоцінною є роль ЗМІ як посередника в діалозі між різними соціально-політичними силами, між владою і суспільством.

Дослідження ролі ЗМІ в житті суспільства, особливості їх функціонування не є новими для вітчизняної науки. В останні роки з'явилося чимало праць українських

дослідників, присвячених аналізу різних аспектів функціонування ЗМІ в суспільстві. Роль засобів масової інформації в конструюванні політичної реальності, питання впливу ЗМІ на процес демократичного розвитку суспільства і становлення інститутів громадянського суспільства з'ясували у своїх роботах Березенко В.В., Дзюба М.Т., Горlach М.І., Костирев А.Г., Яковлев Д.В., Прилуцький І.О.

Мета статті — розглянути роль засобів масової інформації в процесі формування громадянського суспільства України.

Виходячи з даної мети поставлено такі завдання: проаналізувати систему взаємовідносин між засобами масової інформації і громадянським суспільством; визначити роль ЗМІ у побудові громадянського суспільства в Україні на сучасному етапі розвитку держави.

ЗМІ виступають одночасно і каналом вираження думки громадянського суспільства, і засобом її формування, й інструментом контролю громадськості за владою. Тому право на інформацію, доступ до неї та забезпечення свободи слова мають важливе значення не тільки для тих чи інших осіб, а й для громадянського суспільства. Хоча в Україні не можна не відзначити великої кількості прикладів того, що між правом на інформацію і реальним доступом до неї спостерігається дедалі зростаюча дистанція. Адже донедавна приховування інформації у найрізноманітніших формах і за різних причин стало значним для всіх гілок влади, органів управління, чиновництва, суб'єктів господарювання, фінансових структур і навіть деяких громадських об'єднань. Тому надзвичайно гострою є проблема інформаційної відкритості, оскільки положення Закону України «Про інформацію» в частині отримання права на інформацію і санкцій за відмову в ній майже не працювали.

На важливості забезпечення ефективності зв'язку між громадянським суспільством і демократичною, правовою, соціальною державою шляхом розвитку засобів масової інформації наголошують і експерти Європейського інституту засобів масової інформації. Зокрема, завдяки проведеним ними дослідженням було визначено шість основних принципів, реалізацію яких щодо засобів масової інформації як однієї зі складових громадянського суспільства повинна забезпечити демократична держава: має бути широке розуміння місця ЗМІ у конституційній структурі відповідно до концепції поділу влади та ролі ЗМІ як «четвертої влади». Формування у суспільстві демократичної, цивілізованої «четвертої влади» засобів масової інформації є запорукою ефективності діяльності всього державного організму; статус, роль і права ЗМІ мають спиратися на відпрацьовану законодавчу базу, а незалежність друкованих і електронних ЗМІ повинна всіляко

заохочуватися і спиратися; керівництво державними, особливо електронними, ЗМІ має бути якомога віддаленим від діяльності політиків. Орган управління, відповідальний за фінансування і загальний політичний напрям розвитку ЗМІ, має складатися з досвідчених і шановних громадян; субсидії ЗМІ мають розподілятися на значний період часу за ухвалою органу, не пов'язаного з урядом або парламентом. Мають бути знайдені шляхи скорочення витрат на ЗМІ через систему звільнення від податків та механізми пільгового оподаткування; важливу роль у визначенні параметрів професійної діяльності ЗМІ відіграє чесна конкуренція між ними; організаційне забезпечення діяльності ЗМІ має бути демонополізованим на національному рівні, а отримання прибутків від ЗМІ такими державними структурами, як міністерства, відомства тощо, має бути заборонено законом.

Проте в сучасних умовах виникає потреба в захисті ЗМІ не лише від державного втручання, а й тієї залежності, яку породжує ринок та ринкові відносини [4, с.44-46].

Одним із шляхів подолання неструктурованості суспільства, забезпечення самоврядування і підвищення якості врядування, контролю над владою мало стати створення засобами масової інформації правових, економічних і політичних умов їхньої незалежності, вільного доступу до інформації і можливостей її об'єктивної трансляції в суспільство. Однак, оскільки інформація водночас стала одним із ключових інструментів і об'єктів політичної боротьби, то становлення сучасної системи незалежних ЗМІ в Україні перетворилось на складний та суперечливий процес.

Статус ЗМІ закріплено в Конституції України. В статті 34 говориться: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати

Найбільше число видань належало комерційним структурам – 4594, фізичним особам – 1695.

Досить інтенсивно, особливо починаючи з середини 90-х років, розвивались електронні ЗМІ. На початок 2001 року в державному реєстрі вже налічувалося понад 790 телерадіоорганізацій, які в сукупності володіли більш як 930 ліцензіями на канали мовлення, виданими Національною радою України з питань телебачення та радіомовлення. Щорічний обсяг мовлення загальнодержавних телерадіоорганізацій досяг 319 тис. годин, а регіональних та місцевих – 13 тис. Зросла популярність недержавних телерадіокомпаній, які становлять майже 60% від загальної кількості суб'єктів ефірного простору [3, с.555].

Останні роки минулого століття дали старт досить динамічному розвитку видань, які розповсюджуються через Інтернет. Тому не дивно, що вже на кінець 2000 р. в мережі Інтернет існувало понад 320 таких газет і журналів, причому деякі з них не мали друкованих аналогів. Потенціальна аудиторія зазначених інформаційних засобів орієнтовано оцінюється у 320-370 тис. постійних користувачів і близько 300 тис. тих, хто користується послугами Інтернет час від часу. Темпи зростання цього ринку сягнули 30-40%. Він стає повсякденною практикою соціального буття сучасного українця, темпи залучення до мережі збільшуються з кожним роком. У 2010 р. користувачами всесвітньої мережі визнали себе понад 30% українських респондентів [2, с.357].

Проте забезпечення населення пресою порівняно з багатьма європейськими країнами залишалося невисоким. Так, згідно з встановленими ЮНЕСКО нормами, мінімальною для цивілізованих країн кількістю джерел інформації є 100 примірників газет на рік на 1000 чоловік населення. В Україні цей показник становив 62 примірники. Якщо в 1990-1991 р.р. кожна сім'я передплачувала 3-4 видання, то тепер на одну сім'ю припадає менше одного передплатного видання. За даними

соціологічних досліджень, газети та журнали передплачує лише трохи більше третини опитаних громадян. У деяких регіонах не виходить майже половина зареєстрованих видань.

Важливим кроком на шляху утвердження свободи слова стала законодавча заборона цензури. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року затвердив основні принципи у цій сфері: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації [5]. Прийнятий в тому ж році Закон України «Про друковані ЗМІ (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 р. підтвердив гарантії їхніх прав і свобод, визначив регулювання стосунків між редакціями, громадянами та організаціями [3, с.555-556]. Закон «Про телебачення та радіомовлення» від 21 грудня 1993 р. визначив економічні, юридичні та організаційні засади функціонування електронних ЗМІ. Для регулювання діяльності ЗМІ були прийняті й інші закони: «Про авторське право та суміжні права» від 23 грудня 1993 р., «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р., «Про інформаційні агентства» від 28 лютого 1995 р., «Про рекламу» від 3 липня 1996р., «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні» від 23 вересня 1997 р., «Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997р. Загалом питання свободи слова та інформаційної діяльності були висвітлені в понад 110 нормативно-правових документах – законах, Указах Президента України та постановах Кабінету Міністрів. В 1995 році було створено на базі колишнього Державного комітету по пресі, Міністерство у справах преси та інформації України (з 1996 р. Міністерство інформації України, яке існує до 1999 р.), яке забезпечує дотримання засобами масової інформації законодавства

